

Temel İnsanî Haklar Açısından İslam Hukuku Ne Söyler ?

İnsan hakları; kişilerin diline, dinine, ırkına, cinsiyetine, sosyal statüsüne ve rengine bakılmaksızın insana insan olduğu için tanınan haklardır. Her bir birey içinde bulunduğu coğrafi sınırlardan ve yaşadığı toplumdan bağımsız olarak algılanmakta ve hak sahibi olarak kabul edilmektedir.

Bugün dünyada hâkim olan insan hakları kavramı Batı kökenlidir. John Locke, Jean-Jacques Rousseau ve Montesquieu gibi filozoflar bu alanda pek çok düşünce ortaya koymuşlardır. Amerikalı George Mason tarafından yayınlanan 12 Haziran 1776 tarihli *Virginia Haklar Bildirisi*'ne göre bütün insanlar eşit, özgür ve bağımsızdır. Doğuştan itibaren sahip oldukları bu haklar topluma katılmakla ellerinden alınamaz. 4 Temmuz 1776 tarihli *Bağımsızlık Bildirisine* göre bütün insanların eşit yaratılmış olduğu ve Tanrı'nın insanlara kimsenin ellerinden alamayacağı haklar verdiği ifade edilmiştir. 1789 *Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisine* göre ise insanlar hukuken özgür ve eşit doğarlar ve öyle kalmakta devam ederler. İnsanların özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve zulme karşı direnme hakları vardır. Suçta kanunilik ilkesi esastır. Suçluluğu ispat edilinceye kadar herkes masumdur. Bildiride ayrıca kişi güvenliği, fikir ve kanaat özgürlüğü, ifade özgürlüğü düzenlenmiştir. Özgürlük, "başkasına zarar vermeyen her şeyi yapabilme" olarak tanımlanmıştır.

İnsan hakları konusundaki olumlu gelişmelerin önemli bir aşaması olan, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarihinde ilan etmiş olduğu "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi" 6 Nisan 1949 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Burada bazı haklar ve özgürlükler garanti altına alınmıştır. Yaşama hakkı, işkenceye ve zulme tâbi tutulmama hakkı, köle halinde bulundurulmama hakkı, zorla çalıştırılmama hakkı, kişi güvenliği hakkı, âdil ve tarafsız bir mahkeme önünde makul bir süre içinde yargılanma hakkı, kanunsuz suç

olamayacağı, cezaların geriye yürüyemeyeceği ve kişinin suçluluğu ispat edilinceye kadar masum addedileceği ilkesi, özel yaşama, aile hayatına ve haberleşmenin gizliliğine saygı hakkı, düşünce ve din özgürlüğü hakkı, ifade özgürlüğü hakkı, toplanma ve dernek-sendika kurma hakkı, evlenme hakkı, etkin hak arama yollarına başvurma hakkı, ayırimcılığa tâbi olmama hakkı, eğitim hakkı, mülkiyet hakkı, seyahat ve yerleşme hakkı, ahdî yükümlülükler sebebiyle hapis cezasına maruz kalmama hakkı gibi birçok hak ve özgürlük bu maddelerde yerini almıştır.

...

Kur'an'da insanın yaşama, bir dini benimseme ve gereklerine göre hareket etme, sonuçlarının sorumluluğunu üstlenerek dilediği davranışta bulunma, mülk edinme, seyahat, cinsi haklar, beden ve ruh sağlığını koruma gibi temel haklara, bunların korunmasına yönelik yapılması gerekenlere ve aksi durumda uygulanacak olan farklı seviyelerdeki yaptırımlara değinilir. Hz. Peygamber'in hicret sonrası Medine'deki farklı inanç mensuplarıyla ve etnik gruplarla yaptığı Medine sözleşmesi (Medine Vesikası), Peygamber olmadan öncesi de dâhil olmak üzere hayatı boyunca etrafındaki insanlara davranışları, çeşitli din mensuplarıyla ve kölelerle ilişkileri ve bu konudaki tavsiyeleri, insan hakları açısından büyük öneme sahip belge ve uygulama örnekleridir.

Resûl-i Ekrem'in uygulamalarının teorik çerçevesi mahiyetinde olan Veda Hutbesi de insan hakları açısından önemli bir belgedir. Veda Hutbesi kişi, aile, toplum ve bütün insanlığı kuşatır. Aile fertlerinin birbirlerine karşı hak ve sorumlulukları hatırlatılıp kadınların haklarının korunması konusunda erkekler ayrıca uyarılır; kadınların Allah'ın emaneti olduğu ve onlar hakkında Allah'tan korkulması, onlara iyi davranılması gerektiği şu cümleler ile vurgulanır: “Ey insanlar! Kadınların haklarına riayet etmenizi ve bu hususta Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları Allah'ın emaneti olarak aldınız. Onların namus ve iffetini Allah adına söz vererek helâl edindiniz. Dikkat edin! Sizin kadınlar üzerinde hakkınız olduğu gibi onların da sizin üzerinizde hakları vardır.” Hutbede can, mal ve namus dokunulmazlığı, cezaların şahsiliği, hakların ihlali durumunda yapılması gerekenler gibi insan yaşamı ile alakalı hususlar üzerinde ayrıca durulduktan sonra müminlerin kardeş oldukları ifade edilmiş ve “Arap'ın Arap olmayana, Arap olmayanın Arap'a, beyazın siyaha, siyahın da beyaza hiçbir üstünlüğü yoktur” sözüyle insanlar arasındaki temel eşitliğe dikkat çekilmiş, hiçbir ırkın diğerine üstünlüğü bulunmadığı belirtilerek bu evrensel prensip teyit edilmiştir.

İslâm bilginleri ve düşünürleri dinin amacının *zaruret-ı hamsenin* yani can, akıl, namus, din ve malın korunması şeklinde beş temel ilkeden oluştuğunu ifade etmişlerdir. Kur'an'da “İnsanda asıl olan hürriyettir” denilmiş, kefareterde¹ köle azat edilmesi istenmiştir. İnsanın sahip olduğu can ve mal dokunulmazlığının dayanağının insan olma vasfı olduğu, ırk, cins ve inanç farklılığının buna engel teşkil etmeyeceği belirtilmiştir. “Cahiliye devrindeki her türlü ribâ kaldırılmıştır, ayağımın altındadır. Ne haksızlık edin ne de haksızlığa uğrayın.” “Cahiliye devrinin kan davaları da kaldırılmıştır.” “Sakın zulmetmeyin. Herkes ancak kendi işlediği suçtan

¹ Kefaret, Allah'ın emrettiği bir ibadetin terki, ibadet esnasında bir yasağın çiğnenmesi, kasten veya bilmeyerek bir haramın işlenmesi sonucu bir yükümlülük olarak ortaya çıkar. Bir köle azat etmek, belli sayıda fakiri doyurmak ve giydirmek gibi yollarla bu yükümlülüğün yerine getirilmesi aynı zamanda sosyo-ekonomik neticeleri de ortaya çıkarır. Müslümanlar kefarete görevini yerine getirirken bir yandan işledikleri günahları affettirmek, manevî açıdan temizlenmek ve uhrevî cezadan kurtulabilmek için hareket ederlerken, diğer yandan toplumsal bir faydaya da aracılık ederler.

sorumludur. Baba oğlunun, oğul da babasının suçundan sorumlu tutulamaz.” gibi Hz. Peygamber’in Veda Hutbesinde buyurmuş olduğu bu cümleler de insan haklarının İslamiyet’teki önemine güzel birer örnektir.

Hanefilere göre insanlar sırf insan olmaları itibarı ile hak ve özgürlüklere sahiptir. Beraat-ı asliye² ilkesi de insan hakları ile yakından ilgilidir. Bu ilkeye göre özgürlük asıl, sınırlama istisnadır: “Eşyada asıl olan ibahadır³.” Hukuka uygun şekilde sınırlamalar getirilmediği sürece insanlar bütün hak ve özgürlüklere sahip kabul edilir. İslam’da hukukun temel ilkeleri ve düzenlemeleri Kur’an ve sünnet ile sabitlenmiştir. Var olan birçok oluşuma, kanuna, beyannamelere rağmen şu içinde bulunduğumuz yüzyılda hâlâ insan hakları ihlalleri yaşanmaya devam etmekte ve bizler de maalesef ki bunlara yakinen şahit olmaktayız. Batı toplumunda da İslam coğrafyalarında da şahit olduğumuz bu üzücü durum karşısında her bir Müslümanın sesi hem insanlık adına hem de İslam adına daha gür çıkmalıdır. Dolayısıyla insan hakları, bildirinin yayımlandığı ilk yıllar ile sınırlı kalmış olmayıp önemini korumaya devam etmektedir ve uygulanması elzemdir. Bizler, Rabbimiz nasıl buyurdu ise ve Peygamber Efendimiz insanlara nasıl bir yaklaşımda bulundu ise onu (a.s) örnek almalı, İslam fihına uygun şekilde insan haklarına dikkat etmeli ve kul hakkına girmekten kaçınmalıyız.

Kaynakça

- Ali Bardakoğlu, “Berâet” TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/beraet--fikih>
- Aslan Gündüz, “İnsan Hakları”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/insan-haklari#1>
- Mehmet Birsin, “I. International Human Rights Symposium”, Dec. 06-07, 2018, Istanbul, proceedings book
- Bünyamin Erul, “Veda Hutbesi”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/veda-hutbesi>
- Abdullah Demir, “İslam’da İslam Hakları = Human Rights in Islam,” *Uluslararası II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi, 13-14 Mayıs 2016, İstanbul*, 2016, cilt: I, s. 517-533
- Milletler, B. & Haklarını İnceleme Komisyonu, T. (1949). “İnsan Hakları Evrensel Beynamesi”. Birleşmiş Milletler. (<https://dspace.ceid.org/xmlui/handle/1/612>)
- Recep Şentürk, “İnsan Hakları”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/insan-haklari#2-islam-dunyasinda>
- V. Sırım, (2021). “İslam Dininde Uygulanan Mâlî Keffaretler ve Sosyo-Ekonomik Yönleri”. *İslam Ekonomisi Ve Finansı Dergisi (İEFD)*, 7(1), 89-110.
- Osman Şahin, “İslâm Hukuk Metodolojisinde İstishâb”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/12-13 (Nisan 2001), 489-516. <https://doi.org/10.17120/omuifd.34634>.
- Murat Şimşek, “İslam’da İnsan Haklarının Teorik Zemini Var mıdır? -İslam Düşüncesinde Reel-İdeal Gerilimi Arasında İnsan Hakları Teoremi” https://www.tih.gov.tr/upload/file_editor/2019/03/1551780982.pdf
- Burak Taş. “Mecelle’nin Maslahata İlişkin Hükümünün (58. Madde) Günümüz Hukuku ile Karşılaştırmalı İncelemesi”. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 16, sy. 2 (Ekim 2021): 611-52.

² Berâet-i asliyye, kelâmı ve usul-i fıkhıta “kişinin, şâriin (kanun koyucu, Allah) hükmü olmadan mükellef tutulmaması”, ceza hukukunda “suç ve cezada kanuniliğin ve kişinin suçsuzluğunun asıl olması”, borçlar hukukunda da “kişinin aksine bir delil bulununcaya kadar borçsuzluğunun esas olması” anlamına gelir.

³ Eşyada asıl olan ibahadır; kuralına göre, dinde fasit ve batıl olduğuna dair delil bulunmadıkça, yapılan her tasarrufun veya akdin sıhhatine hükmedilir. Yani din bize haram olduğunu bildirmediği her şey mubahtır